

БЪЛГАРИТЕ В АЛБАНИЯ ДО 1939 Г.

Йордан Колев

В държавната територия на Албания има български поселения от V-VII век. В тези земи се заселват прабългари и славяни. През IX-X в. днешната южна и централна част на Албания се присъединява към Българското царство. Върху нейната територия се формира част от средновековния български народ. Вторият по значение, просветно-религиозен, културен център на средновековна България с градовете Охрид, Девол, Преспа, Главиница, Белиград(днешния Берат), се намира в тази югозападна част на българската държавна и етнолингвистична територия. В годините на османското владичество значителна част от българското население е подложена на ислямизация. През Възраждането българите християни от тези земи вземат активно участие във формирането на модерната българска нация, а мюсюлманите остават встрани от този процес, но запазват своя български език и съзнанието за българския си произход. Като част от

управляващата верска група в Османската империя, имаща право да носи оръжие, българите мюсюлмани са фактор, който забавя настъплението на албанския етнос през XIX и началото на XX в.

Диоцезът на Българската екзархия, с югозападните си епархии, Костурска, Леринска, Охридска и Дебърска, включва по-голямата част от земите, населени с българи, и очертава етнолингвистичната граница между българи и албанци в края на XIX в. До 1912 г. Българската екзархия организира просветно-религиозния живот на българите православни християни.

* * *

Като използват слабостта на османската власт в тези земи, положението си на част от властващите мюсюлмани, албанците мюсюлмани през XVIII-XIX в. започват разбойнически набези над българите християни. Подложено на грабежи и насилия, българското християнско население започва да се изселва и селищата му запустяват или в тях се настаняват албанци. Останалото по родните си места българско население е подложено на ислямизиране и албанизация. Така етническата граница между албанци и българи започва да се премества на изток.

Според Васил Кънчов през 1900 г. етническата граница между българи и албанци започва от планината Грамос и тръгва на север по вододела на реките Бистрица и Деволи, заобикаля преспанската котловина и зад планината Галичица излиза на южния бряг на Охридско вече е мнозинство. От южния бряг на Охридското езеро, при манастира „Св.

Наум", границата преминава през езерото и излиза на западния му бряг, при селището Лин. Тръгва на северозапад по билото на планината Ябланица, но скоро завива на запад през планинската местност Голо Бърдо. След село Себища границата тръгва на север, а след село Смолник на североизток към град Дебър. В тази област, на територията на Албания има още 19 български села: Стеблево, Кленье, Гиноец(Гинеец), Требище, Големо Острени, Мало Острени, Ворница, Тучепи, Пасинки, Радоеща, Извири, Ладомерица, Голеища, Койовец, Лешничани, Оржановоу и три махали Тръбчанище, Камен и Заборйе. Преди да достигне Дебър, границата тръгва на север през местността Поле и по долината на Черни Дрин достига северно от селището Деоляни. След селото завива на изток, изкачва се на планината Кораб и тръгва по билото ѝ на север. Покрай хребета Враца и долината на р. Люма достига планината Коритник. Тук историко-географската област Гора, която е населена с българи мюсюлмани, е разделена от политическата граница между Югославия и Албания. На територията на Албания е Кукъска Гора, която в началото на XX в. обхваща 19 български села. През 1916 г. 10 от тях се посочват като двуезични – Тополяни, Ново село, Коловоз, Ломна, Стържево, Брекине, Бела, Туре, Нимча, Джафере, а 9 чисто български – Борье, Орешек, Шиштейец, Църне лево, Оргоста, Кошарища, Запот, Пакища и Очикле. По билото на Коритник планина границата тръгва на североизток и на изток, пресича долината на Плавска река и по билото на Шар планина достига до връх

Бистра. От върха се спуска на север и завива на запад, заобикаляйки долината на р. Призренска Бистрица, достига до град Призрен, а оттам на североизток към долината на Южна (Българска) Морава, където започва границата между сърби и българи. Така очертаната граница се променя през първото десетилетие на XX в., като албанският натиск продължава, възползвайки се от слабостта на Османската империя, от сръбската и гръцката експанзия срещу българите.

Точни данни за броя на населението в тези райони трудно могат да бъдат посочени, защото албанското население е подвижно, а българите мюсюлмани са причислявани към турците или албанците.

* * *

През първото десетилетие на XX в., до балканските войни, когато четите на ВМОРО започват да защитават българското население, а гръцката и сръбската експанзия се насочват и срещу албанците, започва сътрудничество между албанското и българското националноосвободително движение. България и ВМОРО проявяват разбиране и подкрепят борбата на албанците. Редица албански лидери и местни байрактари настояват за българо-албанско сближаване и съвместни действия. В хода на Балканската война, на 28 ноември 1912 г. във Валона е обявена независимостта на Албания, но международно признание страната получава на 29 юли 1913 г. в Лондон. На 17 декември 1913 г. във Флоренция, Италия, международна

дипломатическа конференция начертава границите на албанската държава. Но редица участъци от начертаните граници са заети от сръбски и гръцки войски. В тези граници остават смесените села в Корчанско и чисто българските села в Долна(Мала) Преспа, по западния бряг на Голямото Преспанско езеро, в планинската местност Голо Бърдо, в местността Поле, северозападно от град Дебър, по долината на р. Черни Дрин до с. Деоляни и селата от областта Гора между планините Кораб и Коритник. През 1913 г., след втората Балканска война, почти цялата територия на Албания, с изключение на Валона и близката ѝ околност, са окупирани от гръцки, сръбски и черногорски войски. Наред с българите на терор и насилия са подложени и албанците. Когато през септември-октомври 1913 г. в Охридското българско въстание, масово участие взема и албанското население. Българи и албанци стават съюзници, особено по отношение на Сърбия, която наред с Вардарска Македония завладява и цялото Косово.

* * *

На 7 октомври 1913 г. е назначен български консул във Валона, а през април 1914 г. между България и Албания са установени официални дипломатически отношения. Българската държава е загрижена за българското население, останало в границите на Албания. През ноември 1913 г. е решено да се изпрати мисия за възстановяване църковно-училищното дело на това българско население. Албанските власти обещаваха сътрудничество, но на практика създават пречки.

Българската мисия, съставена от свещеноиконом Търпо Поповски и Павел Христов, след като пристига в Албания, се разделя. Свещеникът отива в гр. Шкодра, за да организира българска църковно-училищна община, училище и параклис. Местните българи, около 100 души, възприемат идеята, но не проявяват никаква собствена инициатива. В Шкодра е много силно сръбското влияние. Сърбия не жали пари и не се спира пред никакви интриги и насилия, за да попречи на българо-албанското сътрудничество. Борбите за власт в Албания, корупцията в албанското общество, противоречията между клановете улесняват сръбското и гръцкото влияние.

Мисията на Павел Христов, придружен от войводата на ВМО-РО Григор Ошавков, има успехи в Дебърско, където помирява албанските кланове и дори назначава двама учители в селата Дренук и Обоки. Училищните сгради в българските села в Голо Бърдо и Поле се оказват запазени. От България са повикани учители, стари кадри на Екзархията, родом от тези райони. През пролетта на 1914 г. мисията пристига в Корчанско, където е добре посрещната от българите и от местните албански власти. Започва организирането на Българска църковно-училищна община в Корча. На 11 май в Дреново тържествено е честван денят на Св.Св. Кирил и Методий. Но на 23 юни 1914 г. нахлуват гръцки войски и окупират не само Корчанско, а почти цяла Южна Албания.

Българската държава не изработва дългосрочна стратегия, не поддържа постоянна връзка с легацията в Албания, не обезпечава мисиите си с достатъчно средства.

Предоверява се на обещанията на албанските лидери, без да отчита техните национални и собствени интереси. Сръбската пропаганда, която пръска огромни суми, успява да „купи“ повечето от байрактарите и албанската администрация в Дебърско и да прогони пробългарски настроените офицери и администрация от областите Мат и Дибра. През юни 1915 г. сръбски и черногорски войски окупират почти цяла Северна Албания. Но в късната есен на 1915 г. българските войски освобождават Вардарска Македония и достигат Дебърско. Frontът между Централните сили и Антантата преминава през средната част на Албания. Българските селища в районите на Голо Бърдо и Поле попадат под българско военноадминистративно управление. Дебърската епархия на Българската екзархия е възстановена. Поради кончината на Дебърския митрополит Козма епархията е управлявана от архимандрит Кирил, който е родом от с. Битуше, Дебърско. През периода 1916-1918 г. в този район е възстановено българското църковно и учебно дело. Българите в Гора и Косово остават под австрийско военноадминистративно управление и направеното за тях е много малко. Група български учени посещават Гора, разговарят с хората, установяват приблизителния им брой, но до създаването на български училища не се стига. Не е направено необходимото за установяване на постоянен контакт с тези българи мюсюлмани, които след Първата световна война отново са поделени между КСХС и Албания.

Българското военноадминистративно управление

Българското население в
Албания през междувоенния
период [Маркирано е върху
съвременна карта на района]

се приема добре и от албанското население, което масово влиза в българската войска. В състава на българските части, на Солунския фронт се сражават 15 000 албанци.

* * *

След края на Първата световна война в Албания започва поредната борба за политическата власт, която продължава до 1921 г. На 9 ноември 1921 г. посланическа конференция в Париж потвърждава границите на Албания от 1913 г. Но българите в Корчанско и Мала Преспа стават албански поданици едва през 1924 г., когато Гърция е заставена да освободи тези територии. Характерно е, че българите настояват селата им да бъдат в албанска територия. Мала Преспа е под гръцко управление от 1913 г., но грубият асимилационен натиск не пречупва българите.

Непосредствено след войната дипломатическите отношения между България и Албания не са уредени. За да бъде оказана подкрепа на църковно-училищното дело на българите в Албания, от София е изпратен служител в легацията в Цариград. Той трябва да издири българи от Костурско и Дебърско, които като турски поданици лесно могат да влизат и излизат от Албания, да се предвижват из страната, без да събудят веднага подозрения от гръцка и сръбска страна и да работят за интересите на българското малцинство. Затрудненията, пред които са изправени българските светски власти, могат да бъдат разрешени от Българската православна

църква, ако тя окаже подкрепа на Албанската православна църква. В началото на 20-те години АПЦ, както БПЦ през 1872 г., обявява независимостта си от Цариградската патриаршия. Архимандрит фан Ноли е не само водач на православните албанци, но и лидер на демократичното направление, в политическите борби в страната. Сътрудничеството на БПЦ с АПЦ е необходимо за подобряване положението на българското малцинство. Българското правителство, Дебърското, Кичевското и Реканското благотворителни братства в София настояват пред Св. синод на БПЦ да ръкоположи архимандрит Кирил за титуляр на Дебърската митрополия и управляващ българските църковни дела в Албания. Но синодалните старци не вземат присърце благородната мисия, а се скриват зад съблюдаването на канона. Дори не е делегиран български архиерей, който да посети Албания и на място да се запознае с проблемите на АПЦ и положението на българите. БПЦ има необходимите канонични основания като наследник и продължител на Охридската българска архиепископия. Вместо да използва възникналата възможност и да защити българските национални интереси, Св. синод решава да изчака изпращането на български дипломатически представител в Албания и неговия доклад за положението в страната. Сръбската православна църква, за разлика от БПЦ, не се страхува от Цариградската патриаршия и подкрепя АПЦ. Вместо български епископ, който да се грижи за българите, в Албания се появява сръбски епископ, който да прокарва влиянието на великосръбския шовинизъм.

Дипломатическите отношения между България и Албания официално са възстановени на 22 октомври 1922 г. Но български представител пристига в Тирана в началото на януари 1925 г., а генералното ни консулство започва да работи в края на този месец. Консулството е издигнато в легация през май 1925 г. Управляващият легацията Иван Икономов, в свой рапорт докладва, че в Албания има приблизително 27 български села с 5-6 хиляди души население, в които няма нито едно училище или действащ български православен храм. Това са данни, преди всичко за българите православни християни, които според рапорта в Дебърско са останали 200 къщи. Българите мюсюлмани са извън вниманието на Министерството на външните работи и изповеданията (МВРИ) на България. Българският дипломатически представител прави постъпки пред албанските власти за назначаване на български учители. Той никога не получава отказ, а горещи уверения за съдействие, но на практика нищо не се прави. Всъщност, дошлият на власт с югославска подкрепа Ахмед Зогу не подкрепя българските искания, но поддържа добър дипломатически тон. Едва през пролетта на 1926 г. въпросът е поставен официално пред албанското правителство. Отново е обещано, че през учебната 1926/1927 година въпросът може да получи разрешение. Но учителите трябва да преподават по албанска учебна програма, на албански език и по-няколко часа седмично български език. МВРИ трябва да намери подготвени хора сред братствата на българите от Македония, които говорят

и албански език. До края на 1927 г. МВРИ успява да изпрати само 10 комплекта буквари за първо отделение, също толкова библии, апостоли, требници и евангелия

Значително по-активна в Албания е дейността на ВМРО. Организацията винаги се стреми, едновременно със своето влияние и оперативни възможности, да помага за решаване на църковно-учи-лицните права на българското население. ВМРО сътрудничи на българското правителство и БПЦ, но не получава необходимото съдействие от тях, особено от БПЦ. През 1927 г. представители на ВМРО успяват да се установят като журналисти в Албания, да се срещнат по места с българското население в Корчанско и Дебърс-ко, да възстановят каналите на организацията и окуражат българите за запазване на националната им идентичност. Югославия хвърля много пари, но успява да „купи“ от албанските власти изгонването на българските „журналисти“. Дейците на ВМРО настояват пред българското правителство да провежда последователна политика в защита на просветно-религиозните и политически права на българите, без да се доверява на обещанията за „благосклонно отношение“, които непрекъснато се дават от албанските власти.

С убийството на генерал Александър Протогеров на 7 юни 1928 г. влиянието на ВМРО в Албания силно намалява. През 1928 г. в Албания е разкрита конспирация срещу президента Ахмед Зогу, който от 1 септември обявява Албания за монархия и става

крал Зог I. Българи комунисти, включително служител в българската легация, по искане на албанската опозиция срещу Ахмед Зогу и в съгласие с политиката на Коминтерна подготвят атентат за неговото убийство. На атентаторите се обещава, че новата власт ще остави Балканската комунистическа федерация да работи свободно в Албания. Атентаторите са разкрити, осъдени на смърт и обесени. Оронен е престижът на българската легация, а възможностите за защита на църковно-училищните и политическите права на българите от българските национални институции – силно ограничени.

През 1928 г. българските села в Корчанско започват по-активни прояви, за да получат малцинствени права. Първо българите от с. Върбник, а след това и селата от Мала Преспа подават молби за откриване на училища с преподаване на български език. През 1929 г. молба подават и българите от с. Кленье, Голо Бърдо. Активизира се и МВРИ, като разкрива длъжност „Главен инспектор-организа-тор на църковно-училищното дело на българите в Албания“. Длъжността е поверена на Сребрен Поппетров, родом от Егейска Македония, с. Върбени, Леринско. Дългогодишен екзархийски учител и деец на ВМРО, той е изпратен официално в Албания като учен и писател да събира данни за миналото на българите. Министърът на външните работи на България информира устно албанското правителство за мисията на Ср. Поппетров. С пристигането си новият инспектор започва обиколка и не оставя кътче на страната

необходено и българско селище непосетено. Затрупва МВРИ с доклади и предложения. Първоначалната му оценка за броя на българите е 8000, но в края на пребиваването си през 1931 г. той посочва числото 40 000 българи, 15 000 християни и 25 000 мюсюлмани. Единствено той посещава северната Гора и настоява да бъдат изпратени учители и там. Но първата работа на новото българско правителство през 1931 г. е закриването на длъжността „Главен инспектор-организатор на българите в Албания“.

Докато инспектор-организаторът обикаля Албания и преоткрива българите, албанските власти брутално смазват опитите на българите от Мала Преспа и Голо Бърдо да възстановят просветно-религиозния си живот. Затова, че са изтрили гръцките и възстановили българските надписи по иконите в селския храм, водачите на българите в с. Върбник са арестувани, наложени им са тежки глоби. В крайна сметка са изтрита българските надписи и заменени с надписи на албански език. Според декрет-закон от 1930 г. всички религиозни учреждения и организации трябва да имат албански национален характер. Служителите им трябва да бъдат албанци по поданство, език и произход, да четат и пишат на официалния език, да будят и развиват националното чувство на вярващите и да засилват албанското национално единство. През 1933 г. е приет закон, по силата на който основното образование става само държавно и всички малцинствени и чужди училища в Албания са закрити.

Българското правителство се увлича по общоевропейската идея на френския политик Аристид Бриан. В духа на тази идея, на 9 януари в София, е подписан Българо-албански протокол за: 1) признаване и реципрочна защита на българското малцинство в Албания и на албанското в България; 2) сключване на двустранен пакт за приятелство, арбитраж и ненападение; 3) подписване на търговска спогодба. Но през 1934 г., когато се сключва Балканската антанта, в разрез с общоевропейската идея България и Албания са оставени извън общобалканското споразумение.

Пак през този период българите от селата в Мала Преспа са принудени да водят съдебни дела с феодали, бейове албанци, които с фалшиви документи от османския период претендират върху цялата им собственост. Отчаяни от корумпираната албанска съдебна система, българите искат да се изселят в България, но от София настояват те да останат в селата си. От случая се възползва сръбската пропаганда, която с всички средства се стреми към обезбългаряване на крайграничните райони, защото наличието на българите в Албания доказва несъстоятелността на тезата, че в Македония няма българи. Доведените до отчаяние българи, като не получават подкрепа или подслон от България, приемат да се изселят в Югославия. Това дава възможност на сърбите да проведат голяма пропагандна кампания срещу българщината в Македония и Албания.

Все през този период БПЦ най-после проявява някаква инициатива в подкрепа на АПЦ. МВРИ също проявява

активност и на 7 ноември 1933 г. при българската легация в Тирана са разкрити длъжности „учител-черковен певец“ и „свещеник и помощник на учителя“. Тези служители на легацията могат да пътуват свободно из Албания и така да се грижат за просветно-религиозните нужди на българите християни в Мала Преспа, Голо Бърдо и Поле. Предстоятелят на АПЦ разрешава служби на църковнославянски език в българските села, където има свещеници. Тази активност в политиката на България обнадеждава българите, че ще получат сериозна подкрепа. Но с 19-майския преврат 1934 г. в България рязко се променя и външната политика. В стремеж да се подобрят отношенията с Югославия се загърбват проблемите на българите в Албания. От 1934 до 1936 г. легацията в Тирана стои без титуляр. През 1935 г. въпросът за правата на малцинствата в Албания се разглежда в Обществото на народите. Албанската държава приема декрет за откриване на малцинствени училища. Но от МВРИ се заявява, че с оглед подобряване българо-югославските отношения България ще се въздържа от отваряне на български училища. Нещо повече, в преписката на легацията в Тирана с МВРИ вместо „българи“ започва да се употребява „българо-македонци“, а българският дипломатически представител се държи като подчинен на югославските представители.

* * *

Българите в Албания, потискани от режима на Ахмед Зогу, посрещат с надежда окупацията на страната от италиански войски през пролетта на 1939 г. От 19 български

села е изпратено писмо до царица Йоана да се застъпи пред италианските власти за употребата на български език в техните училища и църкви. Но надеждите не се оправдават, защото започва Втората световна война. Италия също провежда своя имперска политика. През периода 1941-1944 г. с тъй наречената „линия граф Чано-Рибентроп“ тя присъединява част от Западна Македония (районите на градовете Тетово, Гостивар, Кичево и Струга) към протектората „Велика Албания“. След 1944 г. отечествено фронтовското (доминирано от комунисти) правителство на България се отказва от българите в Македония и Албания. Нещо повече, то започва да сътрудничи на Титовия режим в Югославия и политиката му за денационализиране на българите в Македония и превръщането им в „македонска нация“ на антибългарска основа. Но въпреки грешките на българските държавни и църковни институции преди 9 септември 1944 г. и престъпленията им след тази дата, българите в Албания проявяват удивителна устойчивост в запазване на етническата си идентичност.

THE BULGARIAN POPULATION IN ALBANIA TILL 1939

Yordan Kolev

The article deals with the destiny of Bulgarian population in Albania till the beginning of WW2. The stress is put on the Interwar period. The author presents the controversial policy of various Bulgarian governments towards the Bulgarian population in Albania, the assimilation attempts of Albanian authorities and the impact of Serbian and Greek activities.